

ĀHURU MŌWAI

He Pūrongo Aromātai mō
Te Kōhanga Reo

WHĀIA NGĀ ARA PAINGA KIA ANGITU AI –
POUTIRIA TE REO MAURIORA

ĀHURU MŌWAI

Ko tā te pūrongo nei, he whakatakoto i ngā whakaaro huritao o ngā Kōhanga Reo mō tō rātou ake huarahi mātauranga. Kua kapohia atu ō rātou wawata ngātahi ki te whakarāpopototanga o ngā āhuatanga i whakaraupapahia ai ki te Whanaungatanga, te Rautaki, ngā Tikanga Māori, te Whakaruora i te Reo Māori, ngā Kaumātua, te Ako: Te Whakaako me te Ako, me te Ārahitanga. Ka whakatakoto tēnei aromātai i ngā whakaaturanga whai wheako e pā ana ki ngā Manu Pirere kua puta i te Kōhanga Reo, ki ā rātou whakatutukitanga, ā, ka tautohu i ngā āhuatanga puta noa i tō rātou huarahi ako.

E miramira ana a Whāia Ngā Ara Painga Kia Angitu Ai – Poutiria Te Reo Mauriora i ngā āhuatanga kei te tūāpapa o te whakararanga i te mātauranga rumaki reo Māori, ā, e whakatutuki ai te Māori hei Māori anō ki te taumata angitu.

Kua tuhia te pūrongo nei mā te tirohanga Māori, hei āta whakatau i te whai māramatanga o ngā āhuatanga i miramirahia ai, ki tēnā e mahia ana e ngā Kōhanga Reo kia ngākau nuitia, kia whakatutukihia hoki e ngā tamariki Māori te eke angitu hei Māori tonu.

HE MIHI

Ka mihi Te Tari Arotake Mātauranga ki ngā whānau, ngā tamariki, ngā kaiako, me ngā kaiārahi hoki o ngā Kōhanga Reo i whai wāhi mai. Ko tō koutou ngākau nui ki te tautoko me te whakapuaki i ō koutou mōhiotanga me ō koutou pūkenga, he mea nui rawa atu i tēnei kaupapa. E āta whakamārama haere ana ā koutou whakapuakitanga whakaaro i ngā tino tirohanga mā Te Tari Arotake Mātauranga, ā, e whai wāhi nui ana ki te whakapakari i ō mātou mōhiotanga ki te whakararanga mātauranga reo Māori puta noa i te motu, tēnā koutou.

TUKANGA RANGAHAU

Kua whakawhanakehia e Te Tari Arotake Mātauranga he tukanga e whai wāhi nui ai ki te āhua ake o ngā whakaratonga mātauranga a Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, a Ngā Kura ā-Iwi, a Te Kōhanga Reo hoki.

He uiui kanohi-ki-te-kanohi i ngā Kōhanga Reo tonu, he hopunga kiriata o ngā kaumātua, ngā mātua, te hunga i puta i ngā Kōhanga Reo, ngā kaiako me ngā kaiārahi ngā raraunga i kohia ai i ia Kōhanga Reo.

Ka whakahaerehia ki ia Kōhanga Reo, he kaupapa rangahau e aro ana ki ngā huarahi ako i whāia e ngā Manu Pīrere i te kāhui o te Kōhanga Reo, te kura kaupapa Māori, me te wharekura e tū tahi ana i raro i te maru kotahi.

Nā ngā whānau tonu o ngā Kōhanga Reo ētahi o ngā ākonga i puta i ō rātou Kōhanga Reo i kōwhiri, hei tirohanga kanohi ki ngā āhuetanga e poipoi ai i te eke angitu a te Māori i roto i te Kōhanga Reo. I whakahaerehia te aronga o te kaupapa rangahau nei ki ngā huarahi ako i whāia e aua ākonga.

Ko Āhuru Mōwai tētahi o ngā pūrongo e toru i te reo Māori me te reo Pākehā. Ko ngā Kōhanga Reo i whai wāhi ai, ko:

- ▲ Te Kōhanga Reo o Te Kaahu
- ▲ Te Kōhanga Reo o Te Matawera
- ▲ Te Kōhanga Reo o Ākina Te Reo
- ▲ Te Kōhanga Reo o Māwake
- ▲ Te Kōhanga Reo o Waihī
- ▲ Te Kōhanga Reo o Te Ara Hou
- ▲ Te Kōhanga Reo o Hoani Waititi Marae
- ▲ Kōhanga Reo o Te Kākano o Te Kura
- ▲ Te Kōhanga Reo o Kawakawa Mai Tawhiti
- ▲ Te Kōhanga Reo o Rāhui Pōkeka
- ▲ Te Kōhanga Reo o Te Kauri
- ▲ Te Kōhanga Reo o Te Whaanui

Kua tautohutia e ngā Kōhanga Reo ngā āhuetanga matua o te mātauranga Māori angitu. Kua toko ake aua āhuetanga matua nā te tātari i ngā kōrero i whakaemihia ai i ngā pātai whānui e whitu, ā, kua whakahāngaitia aua pātai mō Āhuru Mōwai.

I whakamahi te tīma aromātai i ngā āhuetanga ako me ngā tikanga ako i rangona ai, i maumaharatia ai hoki e ia Manu Pīrere, hei huarahi pakirehua.

Ko ngā ariā matua, koia rā ngā tino ariā i puta i te tātarianga ā-roto o ngā pūrongo aromātai me ngā kohinga kōrero mō ngā Kōhanga Reo, ngā puna reo, ngā kura, me ngā wharekura e eke angitu ana i roto i te roanga o te wā.

Ko ngā kohinga raraunga i ngā uiui, ka tātarihia mā ētahi āhuetanga o te tirohanga Māori hei tūāpapa, ā, ka tautohu i ngā āhuetanga matua o te mātauranga angitu, puta noa i ngā Kōhanga Reo.

NGĀ KAUPAPA ARIĀ MATUA

Mana Atua:

Ka whanake te mōhio o ngā ākonga ki ngā whakapono Māori me ngā uara Māori e pupū ake ai i ngā kare ā-roto o te rangimārie, te harikoa, te aroha, me ngā hononga papai.

Mana Tangata:

Ka whanake te mōhio, te whai whakaaro naitanga, me te whakaute o ngā ākonga ki a rātou anō, ki ō rātou whānau, ō rātou hapū, ō rātou iwi, ā, ki ētahi atu hoki. Ka tipu ake ngā ākonga mā te papai me te tautoko o ngā hononga ako.

Mana Whenua

Ka mārara ngā ākonga ki ō rātou tātai hono, me ngā uara, ngā whakapono hoki kua tuku iho mai, ā, ka whanake hoki tō rātou tino aronga ki te toi whenuatanga, te taiao, me te kaitiakitanga.

Mana Reo:

Ka whakawhanakehia e te ākonga ngā pūkenga me ngā mōhio, te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori.

Ngā whakawhitinga me te ahu whakamua māori noa:

He māoriori, he ngāwari hoki te ahu whakamua a ngā tamariki, mai i tētahi taiao ako ki tētahi atu, ā, ko te hononga ki te marae e poipoi ana i te whanaungatanga ka mau tonu rā i te huarahi ako, mai i te Kōhanga Reo ki te wharekura.

Te ārahi me te whakahaere:

He āhuatanga whai hua ēnei i roto i te Kōhanga Reo. Ka whai pānga ki te ārahitanga; ko te hakune, ko te rōnakitanga mā te tūtoro paetawhiti, ko te ngākau naitanga ki te eke angitu a ngā ākonga, ko ngā tikanga Māori, ā, ko te whanaungatanga hoki.

Ko te tūāpapa o te kaupapa he āhuatanga mō te Kōhanga Reo.

Ko ngā wawata anō o te whānau e whakaaweawe ana i ngā kōwhiringa me te ahunga o te whānau.

TE WHAKARĀPOPOTOTANGA O NGĀ ĀHUATANGA

WHANAUNGATANGA

WHANAUNGATANGA ME TE WHAKAPAPA:

Ka whakapakarihia te tū o te tamaiti mā ōna tātai hono, mā tōna tino aronga toi whenuatanga hoki.

WHANAUNGATANGA ME TE WHAKAPAPA:

E pou here ana i te taiao o te Kōhanga Reo me te kura, i te hāpori whānau, ā, i te ārahitanga hoki.

Ū ANA TE WHĀNAU:

Ka whai wāhi mātātoa atu ki te mātauranga reo Māori me te whakarauoratanga o te reo Māori.

HE WHĀNAU WHAI RAUTAKI:

I roto i ā rātou whakataunga, ā, e ū ana ngā whakatipuranga katoa ki te whakarauora i te reo.

ĀRAHITANGA

HE MĀTĀTOA TE ĀRAHITANGA KI TE HĀPAI i te aronga toi whenuatanga.

HE WHAI WĀHITANGA I TE ĀRAHI

AKO

Ko te **WHAI HOROPAKI O NGĀ WĀHI AKORANGA** e whai pānga matua ana ki te ako.

Ka whai pānga ki te **WHAKAAKO ME TE AKO**, ko: ngā pūmanawa o te kaiako; ngā pūmanawa o te ākongā; ngā taiao ako; me te whai wāhi mai a te whānau.

Kawea ai te **WHAKAAKO ME TE AKO** i tētahi taiao atawhai, taiao haumaruru.

Ka whai wāhi ki te **WHAKAAKO ME TE AKO**, ko te whakawhanake o ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori me ngā tikanga Māori.

TE WHAKARAUORA I TE REO

Ko te **Ū NGĀTAHI** ki te whakarauoratanga o te reo Māori, ā, ko te hāpori, te whānau, ngā kaiako me ngā ākongā kei te pūtake o ngā mahi katoa

TIKANGA MĀORI

Mārō ana te whakataua a te **WHĀNAU** he tokanga, he kawa hei tūapapa mō te Kōhanga Reo.

NGĀ TIKANGA, ME NGĀ KAWA NUI, ko: ngā karakia, ngā uaratanga, te aroha, te whakautu, te atawhai, te manaaki, ngā toanga tuku iho, te whai tikanga, te arohanui, te awahi, te tiaki, te mauritau, te whanaugatangā, te mahi tahi, te ū ki te kaupapa me te tautoko.

Ka whai wāhi mai ngā **TIKANGA ME NGĀ KAWA Ā-IWI**, pērā i: ngā tongi; te Kingitanga; te kaitiakitanga hei tikanga tuku iho; ngā kawa o Tūwharetoa; me ngā korero tuku iho e pā ana ki a Ngātoroirangi.

Hāpaitia ai e ngā **KAIĀRAHI** ngā tikanga me ngā kawa.

TE WHAKAMAHERE RAUTAKI

Ko te **WHAKAWHITINGA** ki te Kōhanga Reo, ko te whakawhitanga hoki i te Kōhanga Reo, he nahanaha, he reretau.

He **TOA NGĀ KAIĀRAHI** mō te whakarauoratanga o te reo Māori, ā, ka whai hua rātou, ka whakaaweawe, ka whai hoki ngā wawata, ā, he hakune, he auaha hoki.

He hakune te **WHĀNAU** i roto i ā rātou whakatipuranga katoe ki te whakarauoratanga o te reo Māori.

Ko te **NUI O NGĀ TŪMANAKO** mō ngā whakatutukitanga o te ākongā me ngā putanga whai hua e whai matua ana ki te kohanga reo.

KAUMĀTUA

Ko te whai wāhi mai a ngā **KAUMĀTUA** ki te Kōhanga Reo i āta whakapūmau i te whakatinanatanga o ngā tikanga me ngā kawa i roto i ngā whakaritenga.

Ko te **WHAI WĀHI NUI** o te kaumātua ki te Kōhanga Reo tētahi āhuatanga i āta kitea puta noa i ngā Kōhanga Reo.

He tino kura te **KAUMĀTUA** ki te whakarauotanga o te reo Māori me te whāngai ā-whakatipuranga atu i te reo.

MANA ATUA

Ka tino whai hua te Kōhanga Reo ki te āta whakarite i te taiao ako e poipoi ana i te tamaiti.
Ka whanake te mōhio o ngā ākonga ki ngā whakapono Māori me ngā uara Māori e pupū ake ai i ngā kare ā-roto o te rangimārie, te harikoa, te aroha, me ngā hononga papai.

Ngā Hononga ā-Whakapapa: Ko te whanaungatanga me te whai wāhi a te whānau he āhuatanga hira i roto i ngā Kōhanga Reo. Ka puāwai te whakawhanaungatanga i te wā e whakatinana ana, e whakataui ana hoki ngā whānau i tō rātou manaaki me tō rātou tautoko i ētahi atu. Ko te whai wāhi mai a ngā kaumātua ki ngā Kōhanga Reo i āta whakapūmau i aua uara ki ngā whakaritenga.

... mā ngā tikanga a kui mā, a koro mā, te whānau e arahi. Mā te ngākau whakaiti me te aroha o tētahi ki tētahi mātou e tohutohu. (Raukura – Te Rito)

Tikanga Māori: Whakatinanahia ai e ngā Kōhanga Reo te whānuitanga o ngā tikanga Māori. Ko ētahi o aua tikanga, ko: ngā uaratanga, te aroha, te whakaute, te manaaki, me ngā taonga tuku iho, ā, ka hua ake i aua tūāhuatanga, ko te haumarū, ko te mauritau hoki o ngā ākonga.

Kāore ahau i te matakū, nā te mea i tupu ake ahau i roto i te ao Māori, i roto i te whānau. I rongō mātou i te aroha. I pā mai, i rongō, i kite hoki mātou i te manaaki. I kite, i pā, i rongō hoki i te whanaungatanga. He tūturu mārīka. He tino taonga aua tūāhuatanga katoa hei kawē atu i a koe e para ana i tō ake huarahi. (Manu Pīrere – Rākaumangamanga)

Taiao ako: Ko te whai horopaki o ngā wāhi ako e noho matua ana ki te ako. Ko te waihanga i ngā wāhi ako whakahirahira e āta whakatau ana i te ngākau titikaha me te ngākau nui hoki o ngā ākonga ki te whai wāhi atu. Ka poipoi ngā Kōhanga Reo i te waiora me te harikoa.

Ko Te Aho Matua te mea matua mō te whānau, ngā kaiako me ngā taurira ... I rongō ā-wairua mātou i Te Aho Matua i roto i tō mātou kura. (Raukura – Te Ara Hou)

He rite ki tōku kāinga, he whānau. Ko te kura katoa he whānau. (Raukura – Te Rito)

MANA TANGATA KA WHAI HUA TE KŌHANGA REO KI TE WHAKATIPU I TE WHANAUNGATANGA

Ka whanake te mōhiotanga, te whai whakaaro nuitanga, me te whakaute o ngā ākonga ki a rātou anō, ki ō rātou whānau, ō rātou hapū, ō rātou iwi, ā, ki ētahi atu hoki. Ka tipu ake ngā ākonga mā te papai me te tautoko o ngā hononga ako.

Te Whanaungatanga me ngā Hononga: Ko te whanaungatanga me te whakapapa te tūāpapa o ngā taunekeneke katoa i waenganui i te whānau, i ngā kaimahi me ngā ākonga. Ka whanake ngā ākonga i ngā pūkenga ki te āta whakawhanaunga, ā, i tō rātou aronga toi whenuatanga hoki. Ka whai wāhi nui ngā ākonga ki te tini o ngā taiao ako, tae atu ki te marae, te kura, me te taiao, ā, he pai anō hoki tā rātou taunekeneke ki ngā kaumātua (tae atu hoki ki ngā kaumātua e noho pā tata atu ana) mā te whakaaro nui hoki o ngā ākonga me ngā whānau ki ō rātou puna mātauranga.

He whānau kura, koia rā te tino whakamāramatanga. Ko ā mātou mahi katoa, i mahi hei whānau. (Manu Pirere – Rākaumangamanga)

Okatia

Agē Te Aotūroa mātauranga e tūhono ki te mōhiotanga me te whakaaro.

Ka Okatia te hōu me te mātauranga i te hōu me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Ka tūhono te mātauranga me te mātauranga me te mātauranga.

Te Aho Matua

Ko ngā tikanga Māori tētahi āhuetanga matua i roto i ngā Kōhanga Reo, arā pērā i te whai tikanga, te aroha, te arohanui, te manaaki, te awahi, te tiaki, te mauritau me te whanaungatanga. He mea nui hoki ngā ngā tikanga ake a ngā iwi pērā i te: Paimārire me Ngā Manaia e Whitu.

Ngā Whai Wāhitanga ki te Ārahi

Ko tētahi āhuetanga motuhake o te kura kaupapa Māori ko te tautoko a ngā kaiako i te whānau, kua ko te tamaiti anake. He āwhina nui tērā. I whakatauirā mai rātou te tika. (Raukura – Te Rito)

Te Whakaako me te Ako

Ka taea ngā āhuetanga mō te whakaako me te ako te whakamārama ake mā ngā tūāhuetanga e whā, arā: Ko ngā pūmanawa o te kaiako; ko ngā pūmanawa o te ākongā; ko te taiao ako; ā, ko te whai wāhi a te whānau.

Kāore he rerekētanga o ngā kaiako me te whānau – e rua, e rua.
(Raukura – Te Ara Hou)

He wāhi tēnei kei te mōhio rātou ka manaaki i a rātou – ngā pouako, ngā kaiāwhina me ētahi atu ka manaaki i a rātou i te wā kei konei rātou. Ko te hua nui, te āhuetanga nui o tēnei kura ko te whānau.
(Manu Pirere – Rākaumangamanga)

MANA WHENUA

Ka tino whai hua te Kōhanga Reo ki te whakaū i te aronga toi whenuatanga

Te Aronga Toi Whenuatanga: Kua mārama ngā ākonga ki ō rātou tātai hono, me ngā uara, ngā whakaponohoki kua tuku iho mai, ā, ka whanake hoki tō rātou tino aronga ki te toi whenuatanga, te taiao, me te kaitiakitanga.

Toro atu ai ngā tamariki ki ngā marae i ia te wā. Ka whakarato ngā whānau i ngā whai wāhitanga mō ngā tamariki ki te tūhura i te mana whenua me tō rātou tū hei tangata whenua. I āta whakarite ngā whānau i te whai māramatanga o ngā tamariki ki ngā tikanga me ngā kawa o te marae. I whai wāhi atu ngā tamariki ki ngā pōhiri me ngā tangihanga, ā, i konei rātou i kite ai i ngā kaumātua e whakatutuki ana i ngā karanga me ngā whai kōrero.

Whakatakotohia tēnei pātai ki mua i ngā raukura katoa o Hoani Waititi nō hea koe? Ko wai ō marae? Me pono au ko Hoani Waititi tētahi.
(Raukura – Hoani Waititi)

I konei he rite tonu ngā kaiako ki ō mātua. (Raukura – Te Rito)

Whanaungatanga

I kaha ngā kaimahi ki te whakarato i ngā akoranga e whai pūtaka ana, ā, e whai pānga ana hoki ki ngā wheako o te hapū. I whakapakari taua tūāhuatanga i te hononga o ngā ākonga ki tō rātou tuakiri tonu hei uri o Ngāti Porou. E tino pai here ana ngā kaumātua i ngā tū hononga i ngā Kōhanga Reo.

Te Whai Horopaki o ngā Taiao Ako

Ka whakaratohia e ngā Kōhanga Reo te whānuitanga o ngā tūmomo taiao ako e whai horopaki ana. Ko ētahi o aua taiao ako ko ngā marae, me ngā huihuinga i te rohe pērā i te Koroneihana, i ngā Poukai, ā, i ngā rīketa hoki.

He kura e whai hononga ana ki te marae, nō reira i whakatupu mātou katoa mā ngā mātāpono o te Kīngitanga, mā te marae o Tūrangawaewae me ngā huihuinga katoa i whakahaerehia ai. (Manu Pīrere – Ngā Taiātea)

Ngā Rautaki Whakaako

Ka whakapuakihia ngā whakaakoranga me ngā akoranga i te taiao haumarua e poipoi ana i te ākongā. Ka toro atu ki ngā tikanga whakaaro e whakamana ana i te tuakiri o ngā ākongā, pērā i ngā pepeha, ngā waiata, ngā karakia, ngā haka a Waikato, me te Paimārire.

Tikanga Māori

Whakaūngia ai ngā tikanga Māori pēnei me: ngā tikanga me ngā kawa; ngā tongi; ngā kawenga tangata whenua; te Kīngitanga; te kaitiakitanga hei tikanga tuku iho; te kawa o Tūwharetoa; ngā kōrero tuku iho e pā ana ki a Ngātoroirangi; me ngā karakia.

Ngā Koroua me ngā Kuia

He rite tonu te kōrerotia mō ngā koroua me ngā kuia e te hunga i whai wāhi mai. Ko te whai wāhi nui a ngā kaumātua i roto i ngā Kōhanga Reo tētahi āhuatanga i āta kitea puta noa.

Noho mātou i runga i te marae. Ko te kāuta, te kihini, te wharekai me te wharenuī ngā karaahe. Ko te papa tō tēpu me tō tūru. Ruarua noa iho ngā rauemi, ko ā mātou rauemi i te taiao. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti).

E tino whai hua ana te Kōhanga Reo hei taiao ako reo Māori.

Ka whakawhanakehia e te ākonga ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori. I te mutunga iho ū ana te hapori, te whānau, ngā kaiako me ngā tamariki ki te whakarauoratanga o te reo Māori.

He kaiarataki te whānau o Te Kura Kaupapa Māori o Te Waiū o Ngāti Porou i Te Aho Matua mai i tōna timatanga rā anō ... he tino manawanui tō te whānau ki te whakarauora i te reo Māori ki te hapori o Ruatōrea, me te arotahi hoki ki te reo ā-iwi ake o Ngāti Porou. Hei whakatutuki i taua āhuetanga, i tahuri te kura ki te whāngaitanga ā-whakatipuranga atu o te reo Māori. I mārara ngā ākonga ki te tino hononga o te reo Māori ki tō rātou tuakiri hei uri o Ngāti Porou.

Nā tēnei kāinga i whai reo Māori ai au. Koinei noa te wāhi i tupu ai tōku reo nā reira pea i tupu ai tōku tino aroha ki te reo.
(Raukura – Hoani Waititi)

Te Whanaungatanga

Ko te whanaungatanga me te whakapapa te tūāpapa o te taiao ako o te Kōhanga Reo me te kura, tae atu hoki ki te hapori whānui. He nui te whai wāhi atu a ngā ākonga ki ō rātou hapori; he kaha hoki tō rātou aronga toi whenuatanga, ā, he ngākau titikaha ō rātou ki te whakapuaki i ō rātou tuakiri.

Te Whakaako me te Ako

Ko tā ngā whakaakoranga me ngā akoranga, he whakawhanake i ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori me ngā tikanga Māori. Ka whai pānga hoki ki tēnei, ko te whakahāngai ake ki tō te rohe, ki tō te reo ā-iwi, pērā i: te reo o Waikato, te reo o Ngāti Porou, me ngā waiata, ngā mōteatea, me ngā pao.

Te whakarauora i te reo Māori

E ū ngātahi ana te hapori, te whānau, ngā kaiako, me ngā ākonga ki te whakarauora i te reo Māori. Ka whakanuia te reo Māori e te whānau me ngā ākonga, ā, ka kitea hoki tō rātou ngākau nuitanga ki te whakarauora i te reo Māori ake, i te mīta ake hoki o ō rātou nā takiwā.

Ko te angitu ki tō mātou kura ko te whakaora i te reo o Ngāti Porou me ngā tikanga a Ngāti Porou. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

Tikanga Māori

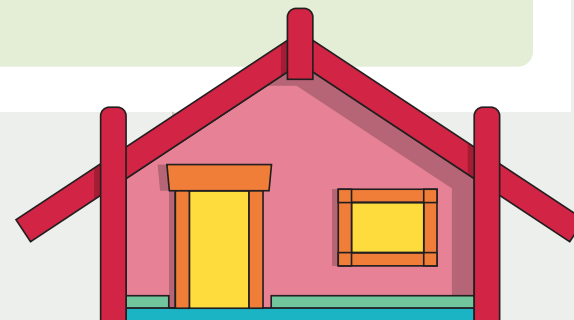
Ka whakawhanakehia e ngā ākonga ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori me ngā tikanga Māori. Ko ngā rerekētanga ake ā-rohe, ā-iwi hoki ka tautuhia e ai ki te mīta, ngā waiata, ngā karakia me te pepeha. He whakahirahira ngā āhuatanga pērā i te Kīngitanga me te Paimārire, me ngā ariā o te pai, te aroha, me te manaaki.

... karekau he hua i tua atu i te hariharinga i ngā mokopuna ki ngā whenua i nohoia ai e wō tātau tīpuna me te whakaako i a rātau ki ngā niao whānui o ngā pito whenua taurikura ki a Tūwharetoa e mōhio ai rātau ki tō rātau taha Tūwharetoa, nā te whenua te reo, nā te awa te reo, nā te maunga, nā te ngahere. (Te Tauāki a te Whānau – Hīrangi)

Te aweawe o ngā kaumātua

He wāhi nui tō ngā kuia, tō ngā koroua i roto i te whakaora anō i te reo Māori. Ka whai wāhi matua ki te kaupapa, ko te whāngai ā-whakatipuranga atu i te reo, ā, ka whakanuia hoki te hāpai mārika o ngā puna reo taketake hei kaiako matua.

Ko te marae te kāinga matua o Ngāi Tātou mā, nā reira kia kaha tātou ki te whakapaipai ake, te tiaki kia manaakitia e te iwi, ko te tutakitakinga tēnei o ngā whānau me te iwi mō ngā hui nunui katoa. (Te Tauāki a te Whānau – Te Rito)

KIA MĀORIORI TE AHU WHAKAMUA:

E tino whai hua ana te Kōhanga Reo ki te āta whakarite kia māoriori nei te ahu whakamua.

He māoriori te ahu whakamua o ngā whakawhitinga:

He māoriori, he aumārire te ahu whakamua a ngā tamariki, mai i tētahi taiao ako ki tētahi atu.

Ngā hononga o te whānau

E ū ana ngā whānau, e whai wāhi mātātoa ana ki te mātauranga reo Māori, ko te mahi tahi hei whānau, ko te whānui o ngā tūhonohono me te whai wāhi a te katoa he mea whakahirahira.

He nui ngā tūmanako o te whānau mō ngā ākonga, he tirohanga tā rātou, ā, ka tautoko, ka whai wāhi atu hoki hei tuakana.

Whai Rautaki

Ko te whakawhitinga ki te Kōhanga Reo, ko te whakawhitinga hoki i te Kōhanga Reo, he nahanaha, he reretau. Ka hāngai pū te tukanga ki te tamaiti, ā, ka mōhio pai ngā ākonga ki te huarahi nei nā te tini o ngā wā kua whai wāhi kē rātou, koia e hāpai ai i te reretau o te huarahi ako mō ngā ākonga.

Tikanga Māori

Ka whakamanahia te whai pānga nui o ngā tikanga Māori ki ngā whakawhitinga i te Kōhanga Reo. Ko ētahi o aua tikanga, ko: te mahi tahi, te mauritau, te ū ki te kaupapa, me te tautoko. Ko ngā tukanga whakawhiti he āhuatanga hira hoki o ngā tikanga Māori.

Nā te kura kaupapa Māori i māmā ai taku whakawhiti.
(Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

I tīmata ai tā mātou whai i te huarahi Māori i te Kōhanga Reo. I te ngāwari noa te whakawhiti i te reanga ako o ngā taitamariki ki te reanga ako o ngā taiohi, ā, tae rawa atu ki te wharekura. (Manu Pīrere – Hīrangī)

TE ĀRAHITANGA

E whai hua ana te ārahitanga me te whakahaeretanga i te Kōhanga Reo

Ko te Hakune, ko te Rōnakitanga mā te Tūtoro Paetawhiti

He toa ngā kaiārahi mō te whakarauoratanga o te reo Māori, ā, ka whai hua rātou, ka whakaaweawe, ka whai hoki i ngā wawata, ā, he hakune, he auaha hoki. Anei e whai ake nei ngā tino pūmanawa o te kaiārahi pai i tētahi wāhi

Ngā Kitenga a Te Tari Arotake

Mātauranga

He tirohanga tūtoro tā [te kaiārahi] mō te rōnakitanga, ā, he mātātoa tōna tautoko i ngā raukura ki te hokihoki mai hei kaiako, me te whai wāhi atu ki te paetawhiti tonu o te kura. Ka arotahi ia ki anamata, ā, e noho ngākau nui ana ki te whakapuaki i ngā tino painga mō ngā ākongā. E ākina ana tēnei mea te ako mutunga-kore o ngā ākongā.

E aro pūmau ana ki te angitu o te ākongā

Tiketike ana ngā wawata o te whānau kia puta ai ngā hua pai. Ka arotahi te ārahitanga ki ngā putanga ki ngā ākongā, me te tirohanga ngātahi ki te eke angitu a te mokopuna. Ka whakatauirahia e ngā kaiārahi te atawhai me te whakaaro nui ki

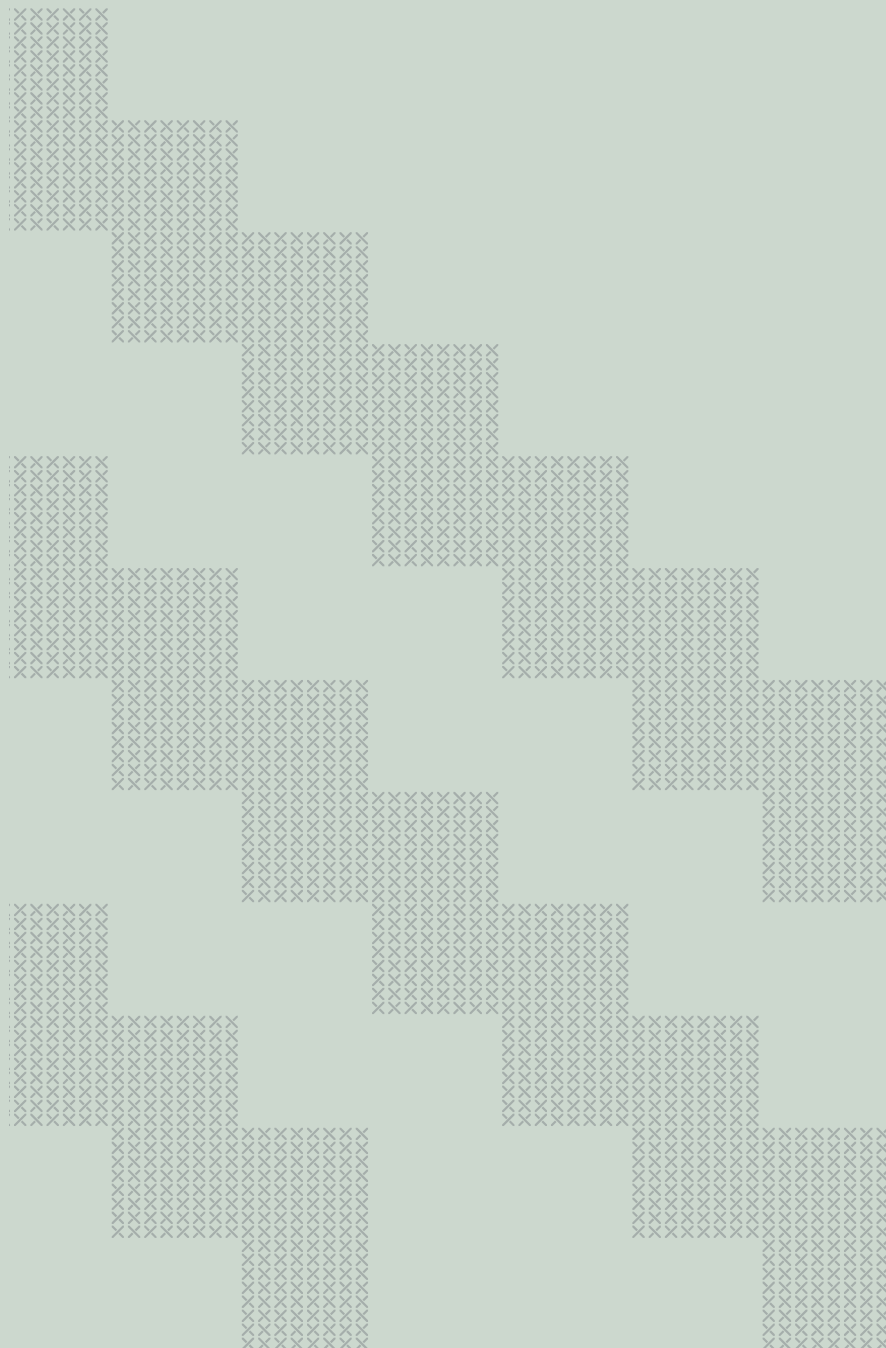
ētahi atu, ā, ka hāpai i ngā wawata o ngā ākongā, ka noho ngākau nui ki te angitu o te ākongā.

Ngā Tikanga Māori

He mea nui kia mātau te kaiārahi ki te tikanga Māori, kia whakatinanahia hoki e ia. Kia mātau te kaiārahi ki ngā ngā rerekētanga ā-rohe, ā-iwi hoki, kia mōhio, kia whai wāhi hoki i roto i ngā kaupapa matua a te rohe me te iwi, ngā hītori ā-iwi me ngā kōrero tuku iho. Ko ētahi o aua tūāhuatanga: ko Te Aho Matua, ko te Kīngitanga, ko ngā tikanga me ngā kawa o ngā iwi, ā, ko ngā kōrero tuku iho e pā ana ki ngā tīpuna, pērā i a Ngātoroirangi.

Te Whanaungatanga

He hōhonu te mōhio o te kaiārahi ki te whakawhanaunga, ā, he rite tonu tana whakawhanaunga. He kanohi kitea i waenganui i te whānau me te hapori whānui, ka mutu he whanaungatanga whai hua hoki ōna ki ngā tāngata o te hapori. Kua whakamāramahia te ārahitanga ki: te Ringa Raupā, te Pukumahi mō te kaupapa, te Mahitahi me te Whanaungatanga.

NGĀ TŪĀPAPA

He tūāpapa whakaioio ō te Kōhanga Reo

Te Whakarauora i te Reo Māori

Ahu mai ai i te whānau te āinga ki te whakaora i te reo Māori. Ka ū ki te whakarauoratanga o te reo Māori, ā, ko te hāpori, te whānau, ngā kaiako, me ngā ākonga kei te pūtake o ngā mahi katoa. Ko tētahi aronga matua, ko te whāngai ā-whakatipuranga atu i te reo Māori i roto i te whānau.

Ko te ū a te whānau ki te whakatau i ngā whakaritenga

Ka āta kitea ki te whānau te manawa rahi ki te kaupapa o te Kura Kaupapa Māori, o Te Kōhanga Reo, o Te Aho Matua hoki. Whai wāhi mātātoa atu ai rātou i ia te wā ki te tautoko i ngā kōkiritanga e whai hua ana ki te kura. I tautoko, i ārahi hoki ngā kaumātua i ngā tau tīmatanga o te kura.

He nui ngā tūmanako

He nui ngā tūmanako kia whakamahia te reo Māori hei reo ora. Ko tētahi tino ki te Māori, kia kounga kairangi te reo Māori e whakaratohia ana.

TIKANGA MĀORI

I nonoi ngā whānau ko ngā uara o te aroha, o te manaaki me te whanaungatanga he mea titi rawa ki roto i te ahurea o te kōhanga/ kura. He mea nui tēnei mō ngā ākonga e eke ai te angitu.

Kotahi anake taku maumaharatanga (mai i te kōhanga) he aroha – mai i ngā kaiako. Kei te maumahara au ki te aroha o ngā kuia i reira me te ātaahua o te reo o tētahi o aua kuia. He tokomaha ō mātou whanaunga i reira, ā, kei te whai pānga tonu au ki ētahi o ōku hoa kōhanga i tēnei wā.
(Raukura – Ruamatā)

He māori noa iho te tuku ihotanga o te reo Māori me ngā tikanga i tētahi reanga ki tētahi, ā, e tū whakahī ana mātou i roto i te mōhio kei roto i te nuinga o ngā whānau i tō mātou hapori e toru, e whā ngā whakatipuranga kōrero Māori i te korekore i mua.
(Te Tauāki a te Whānau – Ruamatā)

Kei te maumahara i a au i te kura ngā hononga Kaha me te hōhonu o ngā whakaaro ki te ao Māori me Te Aho Matua ... he hononga tino mārō i waenganui i ngā kawenga o ngā mātua, ā, i ngā wā katoa ko te tamaiti te aro.
(Raukura – Te Ara Hou)

TE AWEAWE A TE WHĀNAU

Ka whai hua te toro atu a te Kōhanga Reo ki ngā wawata o te whānau

Te Whakapūmautanga Whai Rautaki a te Whānau

Ka ū pūmau te hapori, te whānau, ngā kaiako, me ngā ākonga ki te whakarauoratanga o te reo Māori. He hakune te whānau ki te whakatau i ngā whakaritenga, ā, he ngākau nuitanga o ngā whakatipuranga katoa ki te whakarauoratanga o te reo.

Whanaungatanga

Ka whai pānga nui ki ngā Kōhanga Reo, ko ngā hononga ki waenga i ngā whakatipuranga, me te whakapapa, te whanaungatanga hoki. He mea nui te mahi tahi me ngā hononga ki te kura, te ū ki te reo Māori, ā, he mea whakaatu ēnei āhuetanga e te purapura, e te hapū, e te iwi, ā, e te whānau hoki.

Tikanga Māori

Whakangākautia ai ngā uara e te Kōhanga Reo. Ko ngā āhuetanga pēnei i: te manaaki, ngā tikanga, ngā kawa, me te aroha. Ka whakanuia Te Aho Matua e te whānau me ngā ākonga, hei tino taonga e whakaaweawe ana i te whakaahuetanga, ā, e whakawhanake ana i te hiahia o te ākonga ki te whai i te ako mutunga-kore.

Ngā Tino Wawata

I roto i te Kōhanga Reo ko te tino wawata kia eke ngā tamariki, kia puta ngā hua. He nui ngā tūmanako mō te eke angitu, eke panuku o ngā ākonga. Ka tautoko rātou i te whai o ia ākonga i tōna ake huarahi i te kura, ā, i muri hoki.

He rite ki te kāinga. He whānau. Ko te kura katoa he whānau.
Kei te mōhio au ko wai au. I konei he rite ngā kaiako ki ō mātua.
(Raukura – Te Rito)

Mō te taha ki te whakatupu tamariki ki runga i te marae, i pērā hoki te āhua i roto i ngā Kōhanga Reo. Ko ngā kaiako ko ō mātau nei kuia, ko ō mātau nei koroua, ko ō mātau nei karanga mātua, karanga whaea, me kī rā, ko ngā whānau maha o te kāinga.
(Manu Pīrere – Rākaumangamanga)

Ngā tikanga o te Kōhanga Reo he whakarite i a mātau mō te marae.
Te katoa o ngā kaiako he whaea, he mātua kēkē rānei, he kaikaranga,
he kaikōrero, ka mahi ki mua, ki muri, ki waenganui, i mua i te hui, ki
muri i te hui, koirā tā rātou whakarite i a mātau ki te Kōhanga Reo.
(Manu Pīrere – Hīrangī)

HEI WHAKAKAPI

Ko Āhuru Mōwai te taitara o tēnei pūrongo, he mea tiki atu i Te Whāriki a Te Kōhanga Reo, hei tohu i te whare whakaruruhau.

Ko te tirohanga ki te Kōhanga Reo hei wāhi haumaruru, hei wāhi poipoi, koia i kapohia atu ai ki te ariā i whakahua ngātahitia e te hunga i whai wāhi mai ki te rangahau, mō tērā i whai pānga ki ngā whakatutukitanga o ngā Manu Pīrere, puta noa i ō rātou huarahi ako.

Ko ngā āhuetanga e poipoi ai i te angitu o te Māori hei Māori i te Kōhanga Reo ka kitea mā te tirohanga Māori, ā, kua tautuhia ngā āhuetanga matua e whitu mā ngā mahi whakatewhatewha me ngā ariā a Te Tari Arotake Mātauranga, arā, ko: te Whanaungatanga, te Rautaki, ngā Tikanga Māori, te Whakarauora i te Reo Māori, ngā Kaumātua, te Ako: Te Whakaako me te Ako, me te Ārahitanga.

Ka whakapau kaha te Kōhanga Reo kia noho wātea mai ki ngā tamariki tō rātou ao Māori. Mā ngā wheako Māori tūturu e ahu mai ana i ngā wawata o te whānau, te hapū, me te iwi, ka taea e ia tamaiti tōna ake pitomata te whakatipu i roto mai i ngā horopaki rumaki reo Māori ā-kāinga nei, ā-whānau nei e āta poipoi ana i a ia. Ko te māori noa o te whai wāhi atu a te kaumātua, a te pakeke tētahi āhuetanga o te noho ā-whānau. E hāpai ana te aronga ako i te whakawhiti ngāwari, te whakawhiti māoriori hoki ki te kura, nā te ngātahi o ngā uara, ngā tikanga, me te reo kōrerorero i te Kōhanga Reo me te kura. I konei ū ai te kotahitanga i waenganui i ngā tamariki me te whānau, e pai here nei i a rātou ki te kaupapa i whakatōngia ai ki te tirohanga Māori, ā, e arotahi ana ki te oranga tonutanga o te reo Māori.

Ko te Kōhanga Reo he āhuru mōwai mō te mokopuna, ā, ko tōna rite ko te kōhanga manu, arā, ko tāna mahi ko te poipoi i ana pīpī kia tipu ora ai rātou.

Te Whāriki a Te Kōhanga Reo (2017, wh 29)

